

Ірина КУЗНЕЦОВА

аспірантка,

Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
<https://orcid.org/0000-0003-1800-1733>

**Олександра
РУБАНЕЦЬ**

доктор філософських наук, професор,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
<https://orcid.org/0000-0003-0363-4116>

Ключові слова: пізнання, самопізнання, комунікація, навчальний процес, педагогічна інтенціональність, структура комунікативних потреб, індивідуальна освітня траєкторія, світова наука, професійна ідентичність, професійна ідентифікація.

У статті розглядається співвідношення пізнання та комунікації в освітньому середовищі й навчальному процесі як фактору формування індивідуальної освітньої траєкторії та формування професійної ідентичності тих, хто навчається у закладах вищої освіти. Здійснюється перехід від розгляду співвідношення знання та комунікації у гносеологічному вимірі, коли комунікація виноситься за межі пізнання, до розгляду співвідношення знання та комунікації на інституційному та особистісному рівнях. На інституційному рівні ідеться

УДК 378

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).03

ПІЗНАННЯ ТА КОМУНІКАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

© Кузнецова І., Рубанець О., 2023

про роль комунікацій у розвитку наукових досліджень. Розглядається роль педагогічної інтенціональності у формуванні орієнтації на пізнання як мотиватора і детермінанта розвитку професійних якостей особистості, що навчається. Виявляється роль комунікацій в отриманні нового знання та інформації, а також у формуванні зв'язків з науковою та професійною спільнотою. Виокремлюється значення ціннісно-світоглядного та етичного виміру формування професійної особистості для зміцнення її зв'язку із професійним середовищем власної країни. Це є особливо важливим в умовах формування нової комунікативної структури потреб, яка орієнтована на отримання знання та інформації, що відповідають сучасному рівню проблемних областей у сучасній науці.

Актуальність теми. Дослідження співвідношення пізнання та комунікації є важливим в освітніх практиках, у навчальному процесі та зростанні їх впливу на формування особистості майбутнього фахівця. Однак цій темі досі приділяється недостатньо уваги. Дослідження пізнання і комунікації у рамках філософської гносеології відкриває багато аспектів впливу

комунікації на пізнання. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти в умовах зростання ролі глобальних комунікацій та інформаційних процесів зумовлюють необхідність формування нового погляду на співвідношення пізнання і комунікації.

Комунікація відіграє все більшу роль у розвитку особистості. Разом з тим її взаємозв'язок з пізнанням є недостатньо дослідженим. Дослідження ролі комунікації в пізнанні тривалий час було об'єктом дискусій. Поступове введення різних видів комунікацій – лінгвістичних комунікацій у позитивізм, соціальних – у постмодернізм та дебатів – у французькій історичній школі – постійно загострювало питання про саму можливість здійснення пізнання.

Нині недостатня дослідженість взаємозв'язку пізнання й комунікацій у гносеологічному вимірі стає на заваді розкриттю ролі пізнання у формуванні особистості, яка вступає в комунікацію та здійснює її. Поширення комунікацій у соціальних мережах і різних месенджерах відіграє значну роль у житті сучасної людини. Однак це ніяк не пов'язується з пізнання і самопізнанням, із розвитком людини та її саморозвитком. Дослідження віртуальних особистостей і множинних ідентичностей в електронних комунікаціях відбувається зазвичай на рівні повсякденного спілкування та не виходить, як правило, за рамки буденної свідомості. З комунікаціями у віртуальному просторі, як правило, не пов'язують розвиток теоретичного мислення, формування дослідницьких компетентностей, професійну орієнтацію та формування особистості.

Ступінь розробленості проблеми. Важливим у дослідженні пізнання і комунікацій є розкриття комунікативного простору культури (Я. Гнатюк) [1] і розгляді комунікацій у мережевому освітньому просторі (О. Рубанець) [6]. Розгляд діалогічності гуманітарного знання є важливим підґрунтям у дослідженні комунікативного виміру пізнавальних процесів (Л. Шашко-

ва) [7]. Виявляється зв'язок соціального пізнання, діалогу та комунікації (Д. Новіков) [4].

Взаємозв'язок пізнання й комунікацій здебільшого вивчений у гносеологічному вимірі. Відбувається проблематизація людського пізнання та його об'єктивності (Т. Костіна) [3]. Однак комунікація, як правило, залишається за межами пізнання. Їх місце – у перевірці достовірності результатів, отриманих під час пізнавальної взаємодії (Р. Даниляк) [2].

Розгляд генезису проблеми виявляє складності взаємозв'язку пізнання та комунікації. У рамках пізнавального відношення, яке традиційно розглядається як суб'єкт-об'єктне відношення, між суб'єктом та об'єктом знаходяться лише засоби пізнання, у розгляд яких комунікації, як правило, не включають. Сама можливість введення комунікацій тривалий час розглядається як підстава для порушення суб'єкт-об'єктної взаємодії, а отже й пізнання. На першому – позитивістському – етапі розглядаються лінгвістичні комунікації для узгодження результатів пізнання. Відмова від Дзеркала природи (Р. Рорті) [5] символізує руйнівні наслідки введення комунікацій в пізнання на основі розгляду їх як соціальних комунікацій.

Введення комунікацій у сучасні філософські розвідки пізнання фактично виводить їх за межі відносин суб'єкта та об'єкта. Заміна суб'єкт-об'єктного відношення суб'єкт-предметним у постмодерністських візіях поєднується з можливістю руйнування об'єктивної логіки науки у зв'язку із зростанням впливу суб'єктності. Разом з тим відзначається смерть суб'єкта (у роботі М. Фуко «Слова і речі») і смерть автора (Р. Барт) [8], яку важко поєднати із зростанням ролі сучасної особистості в пізнавальних відносинах при формуванні дослідницьких і когнітивних компетентностей.

Виклад матеріалу. Сучасна наука – наука відкриттів і технологічних інновацій – створює запит на формування

дослідників з високим рівнем розвитку суб'єктності, здатних до застосування філософської рефлексії при формуванні нових концепцій та генерації якісно нових ідей, що сприяють імплементації наукового знання та розробці нових технологій.

Пізнавальна активність сучасного дослідника розвивається у сфері знання та в наукових дискурсах. Від дослідника вимагається якнайширшого застосування комунікацій для пошуку текстової наукової інформації та ознайомлення з новими даними, отриманими різними дослідниками в інших країнах.

Пізнавальна активність сучасного дослідника, спрямована на постановку нових проблем і розробку нових концепцій, уможливлена на основі ознайомлення зі станом досліджень проблемної області та суміжних проблемних областей. Без постійного перебування в неперервних комунікаціях з професійною онлайн-спільнотою сьогодні це стає неможливим. Розвиток проектної та грантової діяльності передбачає постійні комунікації, під час яких відбувається формування командного мислення, групового мислення та сумісної пізнавальної когніції. Сучасна дослідницька діяльність стає все більш вагомим складником участі країни у глобальній економіці.

В умовах дистанційного навчання та вимушеної зміни місця перебування, регіону чи навіть країни розвиток комунікацій стає важливим складником розвитку не тільки навчального, а й дослідницького процесу. Виникають навіть ситуації, коли для студента чи аспіранта, що навчається дистанційно, розвиток комунікацій та отримання нової інформації стає важливою запорукою розвитку теоретичного пізнання.

Взаємозв'язок пізнання й комунікацій в умовах інтегрованості в глобальну економіку сприяє формуванню якісно нової особистості, яка здійснює проблемно-орієнтований інформаційний пошук, шукаючи нове знання та інформацію, вступаючи в лінгвістичні комунікації всіх країн, де

містяться виробники знання та інформації. Щоб працювати у світовій науці на рівні сучасного стану її проблемних областей, потрібна нова інформаційно-комунікаційна активність дослідника. Генерація нових ідей, розробка нових концепцій і розвиток сучасної світової науки стають неможливими без включення дослідника в комунікацію.

Сучасні студенти й аспіранти прагнуть бути відкритими до світу, який сприймається як джерело нового знання, нового, в тому числі й особистісного, наукового та професійного досвіду. Нині ті, хто навчається та прагне нових знань, прагнуть і нових комунікацій та контактів.

Значення зростання ролі комунікацій у розвитку пізнання при формуванні професійної ідентичності науковця й дослідника важко переоцінити. Розвиток компетентнісного підходу, введення інтегральних і системних компетенцій поряд із професійними та спеціальними виявляє взаємозв'язок між пізнання і самопізнанням, з розвитком дослідницьких і професійних компетентностей, із професійним рухом в оволодінні сучасними проблемними областями світової науки та розвитком професійної особистості. Це професійна особистість якісно нового рівня розвитку. В ній комунікативна активність поєднується з дослідницькою активністю, а рух пізнання та оволодіння новими знаннями й інформацією – з високим рівнем комунікативної професійної активності.

Комунікативна професійна активність включає в себе поряд з особистісними контактами та спілкуванням із значним і всезростаючим у часі обробку наукового знання та інформації. Значна кількість наукового знання та комунікацій сьогодні постає у вигляді інформаційного обміну науковими текстами, зовнішнім виразом якої є зростання публікаційної та видавничої активності. Включення в сучасні наукові дискурси відбувається на основі комунікацій. Кожний науковий текст, кожна наукова публікація, яка видається,

стає меседжем, що створює підґрунтя для потенційної віртуальної комунікації.

Те, що особистість науковця розвивається під час публікаційної активності – постановки нових проблем і генерації нового знання – сьогодні стає вже звичною формою становлення й розвитку професійної особистості. Наукові публікації стають усе більш інноваційними, а монографії – більш авторськими.

Нові підходи при дослідженні пізнання та комунікацій спираються на нові зрушення, які відбуваються у філософській гносеології, епістемології, а також філософії науки та освіти. Традиційна гносеологічна проблематика, яка враховує, як комунікації впливають на знання та чи взагалі можливе введення комунікацій у пізнавальній взаємодії суб'єкта з об'єктом, сьогодні стає актуальною в навчальному процесі та в особистісному розвитку того, хто навчається.

Вивчення когнітивного складника в активному навчанні передбачає здійснення пізнавальних дій під час і на основі комунікацій, які розгортаються між учасниками пізнавального процесу. Організація дискурсу як нової активної форми пізнавальної взаємодії передбачає виведення комунікацій на перше місце. Педагогічна інтенційність спрямована не тільки на дидактику та адаптацію того, що пізнається, до рівня учасників навчального процесу. Педагогічна інтенційність спрямована насамперед на формування пізнавальних комунікацій, у яких участь кожного учасника завдяки введенню певної інформації у знання стає поштовхом для активізації пізнавальних дій інших учасників.

Комунікація стає могутнім мотиватором і спонукачем для здійснення власного індивідуального шляху пізнання, який міг би сприяти введенню учасників в комунікативну взаємодію. Тут немає ідеальної комунікативної ситуації. Тут є реальний процес когнітивних зусиль кожного, який штовхає вперед пізнання й допомагає отримати результат. Раніш шляхи для акти-

візації пізнавальних зусиль шукали в імітації, повторенні певних дій; в мотивації до навчання, яка сама не залежала від пізнавального процесу та здобувалася раніше за нього.

Важливим в якості потенційного мотиватора могло бути створення конкурентного середовища чи надання певних пільг і привілеїв. Мотиваційний складник найчастіше знаходиться за межами самого пізнавального процесу. На нього впливали соціокультурне оточення, авторитет, ситуація на ринку праці тощо.

Дослідження взаємодії пізнання та комунікації створює передумови для виникнення та формування мотиваційного складника в самому пізнавальному процесі. Пізнання, що розвивається в комунікаціях, перетворює пізнавальні дії в мотивовані, в такі, що бачать оточуючі. Створюються передумови для формування впевненості в собі, що характеризує розвиток особистості. Об'єктивованість пізнавальної дії, її публічність відкривають можливості демонстрації інтелекту, інтуїції, творчої уяви. Те, що завжди було прихованим, індивідуальним шляхом пізнання, розквітає на очах у всіх у вигляді когнітивних пізнавальних здібностей, які характеризують особистість і сприяють виявленню її відмінностей від інших та її переваг.

Введення розгляду співвідношення пізнання та комунікацій у мережевий освітній простір сприяє формуванню індивідуальної освітньої траєкторії тих, хто навчається. Це сприяє формуванню індивідуальної комунікативної активності, спрямованої на пошук нового знання та інформації. Перед тими, хто навчається, відкривається сучасний світ сфери знання у вигляді проблемних областей сучасної світової науки. Пошук знання та інформації різними мовами відкриває новий знанневий і технологічний потенціал сучасної світової науки.

Пізнання як джерело мотивації для пошуку інформації змінює комунікативну структуру та структуру інформаційних

потреб. У традиційних мережевих горизонтальних зв'язках люди інколи керуються неперевіреною інформацією. Вступаючи в міжособистісну комунікацію, люди часто формують уявні віртуальні ідентичності. Саморепрезентація особистості відбувається не такою, якою вона є, а такою, якою вона хотіла б чи могла б бути.

Формування нової комунікативної структури потреб, орієнтованої на пошук знання та інформації, сприяє входженню тих, хто навчається, у світовий науковий дискурс. Ознайомлення з науковими публікаціями сприяє формуванню розуміння сучасного стану проблемних областей науки. Формування індивідуальної освітньої траєкторії відбувається таким чином під впливом новітніх наукових досягнень. Орієнтація на нові технології сприяє формуванню професійної самосвідомості. Зв'язок пізнання та комунікації при цьому виходить на новий рівень. У свідомості особистості, яка навчається, формується ідентичність із певним професійним середовищем. Необхідність публікації результатів власного дослідження в наукометричних базах сприяє усвідомленню зв'язку між розвитком науки, технологій і модернізацією професійного середовища.

Висновки. Світова наука сприяє формуванню нового типу взаємозв'яз-

ку детермінації формування професійної ідентичності з пізнанням. Включення в навчальний процес сучасних досягнень світової науки сприяє формуванню творчої особистості, здатної до генерації ідей і розв'язки проблем у світовому контексті. Оволодіння новими технологіями і сприяння входженню у професійне середовище зміцнює зв'язок особистості зі світовою наукою та глобальною економікою. Формується нова генерація, орієнтована на оновлення професійних середовищ і поширення в них міжнародних стандартів і зв'язків. Формування професійної ідентичності в глобальному світі містить значний складник, пов'язаний із суспільним і цивілізаційним вимірами. Ціннісно-світоглядні та етичні засади формування професійної ідентичності сприяють самовизначенню особистості та її зв'язку із професійним середовищем власної країни. Глобальні комунікації стають важливим складником формування індивідуальної освітньої траєкторії. Ціннісно-орієнтований зв'язок із професійною спільнотою сприяє зміцненню зв'язків із професійними спільнотами власної країни. Орієнтація на світовий рівень інновацій і технологій сприяє імплементації інновацій та оновленню різних сфер професійної діяльності в українському суспільному контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гнатюк Я. С.** (2019). Комунікативний потенціал культурної предикації / Я. С. Гнатюк. Івано-Франківськ : Вид-во «Лілея-НВ». 304 с.
2. **Даниляк Р. П.** (2007). Концептуальні підходи до пізнавальної та комунікативної взаємодії Я та Іншого: методологічний аналіз : автореф. дис. ... кандидата філос. наук. Одес. нац. ун-т. Одеса. 16 с.
3. **Костіна Тетяна.** (2017). Проблема об'єктивності людського пізнання. Thesis. Національний авіаційний університет. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/49012>.
4. **Новіков Д. В.** (2018). Соціальне пізнання, діалог, комунікація. Thesis, Київський національний університет технологій та дизайну. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/12503>.
5. **Рорті Річард.** (2010). Філософія і дзеркало природи (уривок) (пер. В. С. Пазенко). URL: <https://>

REFERENCES

1. **Hnatiuk, Ya. S.** (2019). Komunikatyvnyi potentsial kulturnoi predykatsii [Communicative potential of cultural predication]. Ya. S. Hnatiuk. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo «Lileia-NV». 304 s. [in Ukrainian]
2. **Danyliak, R. P.** (2007). Kontseptualni pidkhody do piznavalnoi ta komunikatyvnoi vzaiemodii Ya ta Inshoho: Metodolohichniy analiz [Conceptual approaches to the cognitive and communicative interaction of Self and Other: Methodological analysis]. Extended abstract of candidate's thesis. Odes. nats. un-t. Odesa. 16 s. [in Ukrainian]
3. **Kostina, Tetiana.** (2017). Problema obiektyvnosti liudskoho piznannia [The problem of objectivity of human cognition]. Thesis. Natsionalnyi aviatsiynyi universytet. Retrieved from: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/49012> [in Ukrainian]

chtyvo.org.ua/authors/Rorty_Richard/Filosofia_i_dzerkalo_pryrody_uryvok/.

6. **Рубанець Олександра.** (2021). Мережевий освітній простір. Вища освіта України. № 4. С. 39–46. URL: <https://wou.npu.edu.ua/>.

7. **Шашкова Л. О., Злочевська М. В.** (2011). Діалогічний вимір гуманітарного знання : монографія. Київ : Видавничий дім «Професіонал». 176 с.

4. **Novikov, D. V.** (2018). Sotsialne piznannia, dialoh, komunikatsiia. [Social cognition, dialogue, communication]. Thesis, Kyivskiy natsionalnyi universytet tekhnologii ta dizainu. Retrieved from: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/12503> [in Ukrainian]

5. **Rorti, Richard.** (2010). Filosofii i dzerkalo pryrody [Philosophy and the mirror of nature]. (uryvok) (per. V. S. Pazenko). Retrieved from: [https://chtyvo.org.ua/authors/Rorty_Richard/Filosofia_i_dzerkalo_pryrody_uryvok\[in Ukrainian\]](https://chtyvo.org.ua/authors/Rorty_Richard/Filosofia_i_dzerkalo_pryrody_uryvok[in Ukrainian])

6. **Rubanets, Oleksandra.** (2021). Merezhevyi osvithii prostir [Network educational space]. Vyscha osvita Ukrainy, 4. S. 39–46. Retrieved from: <https://wou.npu.edu.ua/> [in Ukrainian]

7. **Shashkova, L. O., & Zlochevska, M. V.** (2011). Dialohichni vymir humanitarnoho znannia [Dialogic dimension of humanitarian knowledge]. Monohrafiia / L. O. Shashkova,. K. : Vydavnychiy dim «Profesional», 176 s. [in Ukrainian]

8. **Barthes, Roland.** La Mort de l'auteur [The Death of the Author]. Retrieved from: <https://www.litencyc.com/php/sworks.php?UID=10350&rec=true>